

ORTAÇAĞ BOYUNCA MISIR'IN TİCARET POLİTİKASI¹

Subhi Labib

Çeviren: Seyhun Şahin

Pirenne şunu söyler: “Dünya tarihinde, yedinci yüzyıldaki İslam’ın göz kamaştırıcı ve tüm dünyayı etkiler nitelikteki yükselişiyle kıyaslanabilecek bir olay daha yoktur.” Hz. Muhammed’in ölümünden (632) sonraki 80 yıl içinde İslam, Batı Türkistan’dan Atlantik Okyanusu’na kadar geniş bir alana yayıldı. Hıristiyan âlemi, ki bu dönemde tüm Akdeniz kıyılarını kapsıyordu, Akdeniz’in kuzey kıyılarına hapsedildi. Bu deniz kıyılarının üç merkezinden biri olan ve Roma kültürünün odak noktası olmuş Mısır, şimdi İslam’a aitti. Pirenne, İslam’ın yükselmesi sonucunda Akdeniz’in kültürel, politik ve dinsel olarak Doğu ve Batı arasında bölünmüş olduğu konusundaki teorisinde haklı da olabilir. Ancak yine de ticaret konusunda durumun böyle olduğu söylenemez.

Ortaçağ dünyasının tarihinde Hindistan’ın batısına kadar yaşanan gerçekler, üç tane politik ve kültürel gücün karşılıklı ilişkileri ve meydan okumalarından ibarettir: Bunlar; İslam, Bizans ve Hıristiyan âlemleridir. Tüm silahlı anlaşmazlıklar, kültürel ve dinsel farklılıklara rağmen bu üç güç arasındaki ticari ilişkiler asla kesintiye uğramadı. Eğer bu dönemki ticari faaliyetlerin doğru bir değerlendirmesini yapacak bir pozisyonda olacaksak; öncelikle, biz barbar istilaları döneminden sonra yoğunlaşan ve (Geç Antikçağda başlayan büyük değiş-tokuş ekonomisinin parçalanması ve ziraî üretimin yenilenmesi sürecidir) Karolenjyenler döneminden sonra devam eden Batı’daki gelişmeleri de göz önünde bulundurmak zorundayız. Avrupa’nın köylü toplumunun tamamında ticari faaliyet görülmesi de bu durumdayken dahi ticaret, bunlar için ikinci derecede bir rol oynamadı. Batılı tüccarların yokluğunda Doğulu tüccarlar, onların yerlerini almasını bildiler. Arap kökenli olmayan kaynaklar, beşinci ve sekizinci yüzyıllar arasında Akdeniz ticari hayatında Suriyeli ve Grek tüccarların egemen olduklarının altını çizerek. Bu tüccarlar, Batı Avrupa’nın ihtiyaçlarını Doğu mallarıyla karşılıyorlardı. Fakat sadece Bizans kaynaklı mallarla değil Uzak-Doğununkilerle de bu isteklere cevap veriyorlardı: Baharatlar, yiyecekler, kaliteli kumaşlar ve papirüsler. Mısır, tespit edildiğine göre onuncu yüzyılda

¹ Bu makale’nin İngilizce orijinali; “Studies in the Economic History of the Middle East from rise of the İslam to present day, Ed. by M. A. COOK” adlı çalışmada 63-77. sayfalar arasında “Egyptian Commercial Policy in the Middle ages” adıyla (London) 1970 yılında yayınlanmıştır.

kâğıt üretimin yaygınlaşmasına kadar papirüs kâğıdının başlıca üreticisi oldu. Mısırlı tüccarlar tarafından Batıyla yapılan ticaretin nereye kadar uzandığını söylemek henüz mümkün değildir. Suriyeli ve Grek tüccarlar için Marsilya, sekizinci yüzyılda egemen pozisyonlarını kaybedinceye kadar en önemli Pazar olmuştu. Daha sonra, uzak mesafelerle yapılan ticarete onların yerini Yahudi tüccarlar aldı. Dokuzuncu yüzyıldaki tek Arap tanıgımız olan ve İbn Hurdadbih'in Radaniyye (henüz tama olarak açıklanamayan bir terim) olarak başvurduğu kaynak, bize Batı Avrupa, Bizans, Mısır, Kızıldeniz ve Uzak-Doğu arasındaki ticareti yürüten Yahudi tüccarlar hakkında bilgi veriyor.

Bu arada diğer bir önemli nokta ise; Erken-Ortaçağlardaki ticari ilişkiler için Akdeniz'in önemini olduğundan daha fazla göstermemizdir. En azından, Batı Avrupa Akdeniz'de bir donanmaya sahip değildir, bundan başka Bizans ve İslam arasındaki bir türlü sonuçlanmayan savaşlar, düzenli bir ticarete de izin vermiyordu. Kaçınılmaz olarak sonuçta, Doğu ve Batı arasında ticari faaliyetlerde bir düşüş vardı ve sadece özellikle Avrupa'nın çağdaş kimselerine ve ruhanilerine lüks malları temin etmeye dayalı bir ticaret söz konusuydu. Gerçekte Batı, Doğu'dan ithal ettiği bu mallar karşılığında onlara, bütünüyle kâfir olan Slav topraklarından temin ettikleri köleleri veriyorlardı. Bu Slavlar, Doğu'nun İslam ülkelerinin (Yakındoğu ve İslam İspanya'sında) pazarlarında oldukça fazla talep edilen ticari unsurlar arasındaydılar. Baltık topraklarında bulunan sikkeler, Rusya nehirleri ve Baltık üzerinden yürütülen Doğu ve Batı arasında çok canlı bir ticari faaliyete işaret eder. Bu yolla Rusya ve Batı Avrupa'ya gelen en eski Arap sikkeleri, yedinci yüzyılın sonlarından on birinci yüzyılın başlangıcına tarihlendirilirler. İslam orijinli sikkelerin çoğunun, Irak'ın doğu bölgelerinden geldiği görülür. Mısır ve Batı İslam bölgelerinden gelenlere ise nadiren rastlanır. Rusların ve Bulgarların yanı sıra, Yahudi Redayyinelere de, Doğu ve Avrupa arasındaki bu uzun yol boyunca aracı olarak aktif durumdadırlar. Bu seyahatler onları, şimdiki Almanya, Slav toprakları ve İdil'e, Hazarların başkentine, Hazar Denizi ve Ceyhun Nehri'nin etrafındaki yerlere ve Çin'e götürürdü. İslami ticari faaliyetler ağırlıklı olarak sadece Avrupa'ya uzanmaz, aynı zamanda Karadeniz bölgelerine, Bizans'a, Trabzon'a, Hazar kıyılarına ve Asya'nın içlerine doğru da uzanırdı. Buralar, Mısır'dan, Suriye'den, Irak'tan, İran'dan, Buhara'dan ve İslam dünyasının diğer bölgelerinden gelen doğulu tüccarların buluşma yeriydi.

Bu kısa serüven, İslam ticari faaliyetleri için karayollarının önemini gösterir. Bu yollar, Akdeniz'i baştanbaşa geçen rotalardan daha büyük bir rol oynadılar. Dahası, bunlardan başka Akdeniz kıyı şeritlerine öncülük eden,

İspanya'dan Afrika üzerinden Sudan ve Mısır'a ve buralardan Uzak-Doğu'ya doğru uzanan karayolları vardı.

Erken-Ortaçağlarda Mısır, henüz İslam ticareti için bir merkez pozisyonunda değildi ve esasen Asya'ya doğru olan bir ticari hareketliliğe sahipti. Bu Avrupa ve Bizans merkezli bir durum ortaya koymuyordu. Bu döneme bakıldığında; Bağdat ticari bir metropoldü ve Mısır'ın ticari hayatına gözlerden kaçmayacak bir şekilde etki etmeyi amaçlıyordu. Ancak onuncu yüzyılla birlikte Bağdad'ın bu durumu bozulmaya başladı. Hatta Basra (o zamanki dünyanın denizlere açılan kapısı ve Hint Okyanusuna açılan altın merkezi iken) dahi bu kötü kaderden kaçamadı. Bu yüzyıl içinde İslami ticaretin ağırlığı yavaş yavaş, Irak ve İran Körfezinden Mısır, Kızıldeniz, Arabistan Yarımadasının limanları ve Hint Okyanusu'na kaydırıldı. Tüccarlar bu durumu, Aden, Umman ve Mısır'a göç etmek için kendileri açısından avantajlı buldular. Bu sebeple tüccarların birçoğu Bağdat ve Irak'ı düzensizlik, emniyetsizlik ve yağma durumlarından dolayı bıraktılar ve Mısır'a döndüler. Her şeyden önce Mısır'ın Fustat şehri, yaşanan bu gelişmelerden faydalandı. Bu iç limana sadece İslam topraklarından gemiler gelmedi, aynı zamanda Bizans'tan, Bizans'ın Güney İtalya'daki topraklarından ve Doğu Akdeniz'den de gemiler buraya geldiler. El-Makdisî, kendi zamanında bu konuda baskın bir konuma sahip olan Bağdad'ın bu durumunun aynını Fustat'a atfetmiştir. Onuncu yüzyılda el-Kindî, Fadâil-Mısır adlı eserinde Mısır'a Allah tarafından madenlerin ve birçok avantajın bahşedilmiş olduğunu söylemiştir: Fustat, Mekke ve Medine içinde bir antrepo durumundaydı. San'a, Aden, Umman, Şir, Hindistan, Seylan, Çin ve diğer birçok yer için de bu özelliği geçerliydi. Parfümler, baharatlar, değerli taşlar ve çeşitli aletler Kulzum'a kadar deniz yoluyla gelirlerdi. Mısır, aynı zamanda Akdeniz'de de önemli limanlara sahipti. Mısır, Suriye için bir ticaret merkezi olduğu kadar Antakya, Bizans, Roma, Frank toprakları, Sicilya, Mağrip, Kıbrıs ve Rodos için de bu özelliğe sahipti. Bu bölgelerden köleler, ipek, brokar, sakız, mercan, amber, safran, kürkler, fındık, fıstık ve çeşitli metaller (demir, bakır, gümüş, kurşun ve kalay gibi) ve kereste gelirdi. Bu sebeptendir ki el-Kindî, Mısır'ın o dönem için ticaret merkezi olduğunu öne sürmüştür. El-Kindî, Mısır'ın bu özelliğinin yanı sıra birer birer ele alarak Mısır ekonomisinde yer alan unsurların detaylı bir listesini sunmaktadır, özellikle de ziraat ve zanaat alanında.

969 yılına kadar Mısır, görünüşte Bağdad'daki Abbasi halifesine bağlı bir eyaletti. Fakat aslında 868'den beri çeşitli valilerin hanedanlarının egemenliğinde bağımsız olmuştu ve hem darü'l-islam hem de darü'l-harble

birlikte ticari ilişkilerini sürdürmüştü. Fatımilerin egemenliğinde (969–1171) Mısır, dünya çapında bir imparatorluğun merkezi oldu ve bu dönemde ticaret hacmi artış gösterdi. Gerek devlete ait olan donanma gerekse soylulara ve tüccarlara ait olan gemiler, Mısır'ın Akdeniz'deki ticari bağlantılarını güçlendirdiler. Bu bağlantılara tüm Sicilya ve onun kuzeyindeki bölgeleri de dâhil etmeliyiz. Kahire ve Bağdad arasındaki politik ve dinsel rekabete rağmen, iki büyük İslam devleti arasında ticari ilişkiler hiçbir şekilde kesilmedi. İbn Havkal'a göre; Mısır yıllık olarak Irak'a 20–30.000 dinar (yün, keten ve tüm cinsten kumaşlar) hacminde tekstil ürünleri gönderiyordu. Bu dönemde Mısırlı tüccarların ticari yörüngeleri, Buhara'ya kadar doğuya uzanıyordu. Fatımiler döneminin sonuna doğru Mısırlılar, Daru'l-Vekâleti'l-Kahire'yi Kahire'de ofis açmak veya orada düzenli ticari ilişkileri olan Suriye ve Iraklı tüccarlar için kurdular.

Doğulu tüccarların bu misafirperverliklerine karşın Mısır topraklarında ne Tolunoğulları ve İhşidiler zamanında ne de Fatımiler zamanında Bizanslı tüccarların daimi bir kolonisi yoktu. Ancak bu dönemde tüm Akdeniz için bereketli bir mevsim gibi hüküm sürdü. İslam, hiçbir zaman İslami kurallar ihlâl edilmediği sürece toprakları üzerinde Hıristiyan tüccarlarla yapılan ticareti yasaklamadı. Arculf (aşağı yukarı, 670) kendi zamanında İskenderiye hapisanesinin duvarları içerisinde sayılamayacak kadar çok insanın barındığını söyler. Bu tutsakların çoğunun, Bizans ve onun sınırları içerisinde gelmiş kişiler olması muhtemeldir. Bizans'ın, Mısır ve Suriye sahillerine yapılacak seferleri yasaklamasına rağmen; 828'de Venedikli tüccarlar İskenderiye limanına girip demirlediler. Bu dönemde Venedik ile Mısır arasında düzenli bir ticaretin varlığını ispatlayacak bir delilin olmamasına rağmen, bu olay Venediklilerin buraya arada sırada uğradıkları anlamına da gelmez. Onuncu yüzyılda Frank tüccarlar, kayaklarımızda belirtildiği üzere, henüz Kahire'ye kadar ilerlememişlerdi. Onların Cidde ve Kızıldeniz'e girip girememe hakkına, Yahudi Redaniyye gibi, sahip olmadıklarını bilmiyoruz. On birinci yüzyılda Frank tüccarlar, hevesli bir şekilde Mısır ile olan ticari ilişkilerini güçlendirip genişletmek için çaba gösterdiler. On ikinci yüzyılda Mısır ile yapılan ticarete karşı ilgileri öyle arttı ki, meselâ, 1154'te (Fatimi Halifesi ez-Zahir'in zamanında) Pisa, Mısır ile içinde başka unsurlarda bulunan ve Kahire'de bir Funduk (İskenderiye'deki funduklarına ilâve olarak) verilen bir anlaşma imzaladı. Ancak Pisalıların elde etmiş oldukları bu ayrıcalık, Haçlı seferlerine verdikleri destek nedeniyle kaybedildi. 1173'te Pisalılar, Mısır'ın yeni hâkimi olan Selahaddin'den yeni bir imtiyaz almayı başardılar. Ve bu yeni imtiyaz, onların Mısır'daki bundan sonraki durumları için bir temel oluşturdu. Ancak bu imtiyazla sadece İskenderiye'ye hapsolundular ve onlara Kahire'de bir

funduk edinmeleri için izin verilmediği gibi, Selahaddin tarafından daru'l-Harb'ten bir başka güce de bu imtiyaz verilmedi. Bu yolla Selahaddin, Batılı tüccarları iç bölgelerdeki ve Kahire'deki tüm ticari faaliyetlerden uzak tutmayı amaçladı. Bununla birlikte Selahaddin, aynı zamanda İslam'ın başkahramanı olarak, gelecek üç yüzyıl boyunca koruyucu ticari politikaların da temel prensiplerini ortaya koymuş oldu. Reynald de Chatillon'un emrindeki Haçlıların, Selahaddin'in nüfuzundaki Kızıldeniz bölgesine girme teşebbüsü, sadece kutsal toprakları korumak amaçlı değildi, aynı zamanda henüz sahip oldukları doğunun zenginliklerini de koruma amacını taşıyordu. Abbasi halifesine gönderilen bir mektupta Selahaddin, eğer Franklar Kızıldeniz'de bazı noktaları ele geçirirlerse, Suriye'nin tehlikede olabileceğine dikkat çekerek, İslami ticaretin karşılaşacağı tehlikelerden söz etmişti. Bu durum, sadece Mekke ve Medine'ye giden hacıları tehdit etmeyecekti, aynı zamanda özellikle Aden'deki Kârimileri de tehdit edecekti. Ancak Selahaddin aynı mektupta, Batılı Hıristiyan tüccarlarla yapılan ticaretin İslam'a birçok avantaj sağladığını, bu ticaretin sadece asgari olarak stratejik malları temin edilmesi boyutunda olmadığını da ekleyerek belirtti. Yine de eğer onları Suriye'den kovmak cihat ise o halde onları Kızıldeniz ve Hint Okyanusuna ulaşmalarını engellemek de kutsal bir görevdi.

Selahaddin'in bu kâfirleri Kızıldeniz ve bununla alâkalı olarak Batı ve Uzak-Doğu arasındaki en önemli ticaret yolundan uzakta tutmak girişimi, adını ilk defa on birinci yüzyılda duyduğumuz ve İslami tüccarlar topluluğunda özel bir yer kazanacak olan Müslüman Karimi tüccarlarının yükselişini destekledi. Geniş eksenli bu tüccarlar arasında Kârimiler, içinde buldukları guruplardan girişim ve yetenekleriyle ayrıldıkları gibi, hatırı sayılır bir biçimdeki finansal faaliyetleriyle de hem Doğunun önemli pazarlarında zenginlik hem de politika sahasında nüfuz elde ettiler. On kinci yüzyıldan sonra, Kârimiler ve Franklar, aşama aşama Doğu ve Batı arasındaki tüm ticarete egemen duruma geldiler. Bununla da yetinmeyerek Bizans, Eyyubî ve Memluklu devletlerindeki Hıristiyan ve Yahudi tüccarlarının yerlerini ele geçirdiler. Bizans imparatorlarına yapmış oldukları askeri hizmetlerden dolayı elde edilen imtiyazlar sayesinde İtalyanlar, nerdeyse tamamen Grek tüccarları bu alanda geride bırakmakta başarılı oldular. Bu sırada Selahaddin'in de Müslüman Kârimileri desteklemesi, Mısırlı Yahudi ve Kopt tüccarlarının sonu anlamına geliyordu.

Selahaddin'in döneminden sonra Haçlıların başarısızlığa uğramasını, sadece politik ve askeri durumlarına bağlayarak açıklayamayız. Bunlara ilâve olarak ekonomik ve ticari faktörleri de eklemeliyiz. İslâm ordusuna

köle ve ithal silahların sağlanması, Eyyubîlerin ve Memlûkluların Haçlılara karşı koyuşlarını kuvvetlendirdiği gibi; Batı Akdeniz limanları ile İskenderiye arasındaki canlı ticaret de sultanların hazinesini dolduruyordu. Papalar tarafından yayımlanan yasakların bu bağlantıları kesmek veya aksatmak için bir yararı yoktu. Ne İskenderiye ile sürdürülen ticareti boykot etmek için gösterilen Hıristiyan âlemin gayretleri ne de Merkezi Asya üzerinden sürdürülen Uzak-Doğu ticareti İskenderiye'nin hegemonyasını sarsmakta başarılı olamadı. Suriye'deki Frank hâkimiyeti, 1291'de sonlandırılırken yeni düşmanlar olarak İran'daki Moğollar, Haçlıların yerini aldılar. Ancak bir tüccar olan Abdülmecit es-Sellami'nin gayretleriyle 1295'te İslam olan Moğollarla nihâî bir barış antlaşması yapıldı (1323). 1322'de Mısır ordusu, Ayas (Ayasluğ) Ermeni limanını ele geçirip tahrip etti ve Mısır Ayas'ın (Ayasluğ'un) Hıristiyan limanını felç etmek adına İskenderiye'ninkiyle karşılaştırılabilir bir öneme sahip olan Lazkiye limanının inşası projesinden vazgeçebildi. 1375'te küçük Ermeni krallığı sonunda yok edildi ve 78 yıl sonra Constantinople de Osmanlıların oldu. On beşinci yüzyılın sonuyla birlikte Karadeniz de Osmanlı egemenliğine girdi. Böylece nerdeyse Doğuya giden tüm ticaret yolları Müslümanların elindeydi ve Frank tüccarlar, Müslüman yöneticilerin iyi niyetlerine ve işbirliği tekliflerine muhtaç olmuşlardı.

Uluslar arası ticarete Mısır'ın konumunun bu kadar değerli olması, sadece kuzey bölgeleri için güvenli olmasından kaynaklanmıyordu. On birinci yüzyıl öncesine kadar Fatımilerin gücü yeterince iyi durumdaydı ve Güney Mezopotamya'daki kargaşa ve İran Körfezi'nde artan güvensizlik, Mısır limanlarına ve ticaretine büyük bir avantaj sağladı. Mısır'da Avrupa'yla olan ticaretin artışı, sistematik olarak Fatımilerin yoğun gemi inşa faaliyetleriyle ve Kızıldeniz'deki nüfuzunu arttırmasıyla teşvik edildi. Bunun sonucunda bu gayretler, Mısır limanlarını uluslar arası deniz ticaretinde lider bir ticaret merkezi durumuna getirdi. Şimdi en önemli ticaret merkezleri Bağdad ve Basra arasında değil Kahire ve İskenderiye arasındaydı. İran Körfezi'ndeki Hürmüz'ün sonralar önemli bir ticaret merkezine dönüşmesi gibi aynı şekilde bu gelişmeler, Aden'in pozisyonun sarsılmazlığını da ispat etti. İbn el-Mucavir, Aden'de büyük servetler kazanan Mısırlı, İranlı, Hadramavtlı, Magodişulu, Zaylâlı ve Habeşistanlı tüccarlardan söz eder. Onların malları, Çin'den, Hindistan'dan, Etiyopya'dan, Yakın-Doğu ve Hint Okyanusunun diğer bölgelerinden gelmekteydi. Ticari birliklerin ortaklık şekilleri, aile şirketi ve şövalyelerin sermaye ortaklığı boyutunda idi. Bu konuya örnek olarak; Çin'de kırk yılını geçirmiş bir Arap tüccar olan Ebu'l-Abbas el-Hicâzî'nin biyografisini bilmekteyiz. Hint Okyanusunda bir fırtınada kaybetmiş olduğu on iki parça

gemiden oluşan bir ticari donanmaya sahipti. Bu fırtınadan sadece bir gemi kurtulup Mısır'a ulaşmayı başarmıştı ve getirdiği bol çeşitli yük(porselen ve aloe ağacının da dâhil olduğu) derhal satıldı. Ebul'-Abbas, kısa süre içinde tekrar büyük bir servet kazandı ve Çin, Habeşistan, Seylan ve Endonezya adalarından mallar ithal etti. Uzun iş hayatı boyunca evlendiği yedi kadından yedi ayrı oğlunu tüm bu bölgelere gönderdi. Onun bu çocukları, yabancı diller ve pazarlama teknikleri üzerinde uzmanlaştılar. Doğu Akdeniz, Mağrip ve Frank mallarının dönüşteki kazançlarını anlayarak Mısır'daki babalarına mallar gönderdiler.

Eyyubîlerin Kızıldeniz bölgesinde, özellikle de Yemendeki ticari politikası, Fatımilerinkinden daha yoğun bir görünüm çizdi. Fiskal sistem ve Yemen limanları geliştirildi ve Yemen yöneticileri Eyyubîlerin bir şubesi gibi onların güvencesinde şahane Funduklar ve kayseriyyeler kurdular. Eyyubîler'den sonra Resulîler, teorik olarak Memluklu sultanlarının vekili olarak Yemen'de hüküm sürdüler. Fakat Yemen ve Mısır arasında şu sebepleri takip eden olaylardan dolayı sürekli olarak anlaşmazlıklar meydana geldi: Birçok Resulî yöneticinin hâkimiyetlerini Hicaz'a kadar genişletme teşebbüsleri, Mısır'a ödemeleri gereken vergileri ödememeleri, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu arasında ticari sefer yaparken Yemen limanına giren tüccarlara kötü davranmaları ve onları sömürmeleri. Bu anlaşmazlıklarda Kârimiler iki yönetim arasında arabuluculuk yaptılar. Bu sorunların çözülmesi onların pek de çıkarlarına değildi. Çünkü Kârimiler her iki ülkenin hükümetlerine borç verdiler ve her iki hükümet arasında arabuluculuk görevlisi olarak rol amaları sayesinde güç ve prestij elde ettiler. Bunlar, Memluklu sultanlarına Yemen'in yöneticilerine karşı şikâyetlerini bildirmek için başvurular. Buna bir örnek olarak; Çin ve Mısır arasındaki ticareti sürdüren Kârimilerden 1314'te Yemenli Yöneticilerin kendilerinden yasadışı olarak vergi talep etmeleri gösterilebilir. Memluklular döneminde Mısır, Yemen'i tamamen fethetmek gücüne sahip değildi. Ayrıca bunu Mısır'ın hiçbir zaman amaçlamadığı gibi, güney sularında bir Mısır deniz hâkimiyeti kurmaya ihtiyacı olmalıydı; çünkü Hint Okyanusuna işleyen gemilerin kapasitesi (kıymeti) daima artıyordu. Fakat Hiçbir ülke veya hanedan bunun üzerine bir deniz egemenliği kurmak için girişimde bulunmadı. Bu yalnızca Portekizliler tarafından Hindistan deniz yolunun keşfinden sonra Batının deniz gücüyle birlikte aniden ortaya çıktı. Mısır ve Yemen'in Hint Okyanusundaki çıkarlarının çatışmasına bir örnek olarak kaynaklarımızda görünen Seylan ticareti üzerinde Yemen ve Mısır arasındaki rekabeti gösterebiliriz. 1283'te Kahire'ye ulaşan bir Seylan ticari delegasyon heyeti, Seylan Kralının sarayında Yemen ve Seylan arasında yapılmak üzere bir pakt teklif eden bir Yemenli görevliden söz etti. Bu

delegasyon, Kralın Mısır'a gönderilmek üzere; mücevher, inci, fil, çeşitli tekstil ürünleri, Brezilya kestanesi ağacı, ağaç kabuğu ve diğer çeşitli mallarla yüklü 20 gemiye sahip olduğunu ifade etti. Bu bağlamda Mısır sultanı da, aynı şekilde kendi hesabına Seylan'daki mallarını engaje etmekten memnun olacaktı. Kaynaklar, bize sultanın bu davete nasıl bir üslupla cevap verip vermediğini anlatmıyor. Ancak biz biliyoruz ki; Mısır bu yolla onun Kızıldeniz üzerindeki özerkliğini ve Hint Okyanusunda çıkarlarının devlet için bir donanma kurmaya gerek olmadığını ve bir pasaport sisteminin oluşturulmasının gerekliliğini tasdik etti. Mısır sultanın koruma davetinin güvencesi altında geçiş hakkına sahip olan her tüccar, hayatı ve malları için Kızıldeniz boyunca tehlikesiz güvenli bir seyahat için garanti altına almıyordu. Bu geçişler, Mısır pazarlarının daha çok tercih edildiğine işaret eder. Tüccarlar, tereddütsüz olarak Doğu mallarını istedikleri miktarda ithal edebileceklerine, zenginleşebileceklerine ve yerleşimcilerin İslam'ın koruması altına alınacaklarına dair temin edildiler. Güven altına almanın bu bölümü, Mısır'ın yoğun ihracat inisiyatifine ışık tutar: ithal edilen büyük miktardaki baharat ve diğer mallar Kârimi tüccarlar tarafından tekrar ihraç ediliyordu. Güven altına alma, Mısır'ın fiskal yetkilileri tarafından yabancı tüccarlara iyi davranılması gibi ilave bir vaadi de kapsıyordu. Bir noktada yine bu belgede köle ticaretinden de söz ediyor. Köle ithal etmek, sadece Akdeniz boyunca değil Kızıldeniz ve Merkezi Asya'da da iyi karşılık buluyordu. Mısır'da Köle tüccarlarına daha yüksek bir değerde kâr ve vergide indirim sözü de verilmişti. Mısır sultanı İslam'ın savunulması için Memluk (köle) ithalinin en büyük erdem olduğunu düşünüyordu. Oluşturulan bu geçiş sistemi, Ortaçağın sonuna kadar yürürlükte kaldı. Güney denizlerin topraklarından gelen görevliler sadece Mısır sarayını ziyaret etmediler bunun yanı sıra Yemen sarayını da ziyaret ettiler. Çin ve Etiyopya imparatorları ve Hindistan prensleri tarafından gönderilen hediyelerin amacı Yemen'deki ve Hint Okyanusu'ndaki bu ülkelerin çıkarlarının artışı ve devamını sağlamaktı. Çeşitli kaynaklar, Memluklu sultanları ve Çin imparatorlarının ikili ilişkilerde belirgin bir çıkar sağlamakta olduklarına işaret ederler. Ancak Mısır ve Hindistan arasında olduğu gibi Ortaçağda bu iki güç arasında daimi bir direkt ilişki meydana gelmemiştir. Geç-Ortaçağda uluslar arası ticarete yeni bir Pazar Mısır'a açıldı: Batı Sudan bölgesi. Vadi al-Allaki'nin altın madenleri tüketildi, fakat Mali'de Mısır kat kat daha değerli bir altın kaynağını korudu. Bu pazarda Kuzey Afrika'nın karavan tacirleri değil, Yakın-Doğu'nun toptancı İslam tüccarları aktif idi. İbn Haldun, bilgi dolu bir paragrafında, bu ticaretin önemine dikkat çekmektedir. Yine İbn Haldun, 1353 (Hicri 754) yılında Mısır'dan mallarla yüklenmiş 12.000 devenin Sudan'a vardığını ifade

ediyor. Bu durum, görünüşe göre her yıl gerçekleşiyordu. İbn Battutaya göre; Takadda şehrinin yerli halkının tek meşguliyeti, Mısır ile yapılan ticaretti. Tüccarlar Sudan'dan altın tozu ithal edip bunu kendi ülkelerinde para olarak bastırıyorlardı. Sudan, tüccarlar için geniş bir bölge üzerinde güven ve huzurun hüküm sürdüğü ve zengin altın üretiminin yapıldığı, inanılmaz düşük fiyatların olduğu bir yer olarak oldukça cazip bir yerdi. Hatta öyle ki, kendi topraklarında ölen bir beyaz (Arap) tüccarın mallarına dokunmayacak kadar dürüst bir halkı vardı.

Mısır'ın ticari politikası, yönetimi, doğal çevresi ve teknolojik başarı seviyesi, ticari faaliyetlerin temelini oluşturdu. Çöl ticaret yolları sıkı bir şekilde Arapların ellerindeyken, deniz ticareti teknik nedenlerle tüm insanlar için sınırlandırılmıştı. Akdeniz'de seyahat belirli bir zaman dilimine sıkıştırılmıştı: Erken-Ortaçağda Grek ve Roma zamanlarında olduğu gibi, bu deniz kışın seyahate uygun değildi. Bu mevsimde, Arapların deyimiyle, kapalıydı. Venedikliler, Cenovalılar ve Akdeniz'in diğer Frank halkları, İslam limanlarına tek bir sefer yapmaktan memnun olmak zorundaydılar. Pusulanın icadından sonra-daha fazla titizlikle henüz bilinen rötüşlerinden önce, ilkel pusula- Venedikliler ve Cenovalılar yılda iki sefer yapabildiler. Bu gelişme, on üçüncü yüzyılın sonunda veya on dördüncü yüzyılın başlangıcında ortaya çıktı ve Geç-Ortaçağda deniz seyahatlerinin ritmini kökten değiştirdi.

Hint Okyanusundaki denizcilik faaliyetlerine Muson Rüzgârları hâkim idi. Nisan ayından Ekim ayına kadar Güney-batı Muson rüzgârı, Asya'nın güney kıyıları ve Hint okyanusunun büyük bir bölümünde eser. Gemiler buna göre sefer çıkarlardı. Geç-Ortaçağın denizcilik ile ilgili kaynakları, Hint Okyanusu ile Uzak-Doğu arasındaki seyahatleri ile Aden ve Doğu Afrika kıyılarının onların korkularının çoğunu yok etmeleri sayesinde denizcilerin uzun seyir tecrübeleri elde ettiklerine işaret eder.

Mısır yönetimi, Mısır, Suriye ve Kızıldeniz arasındaki çöl yollarının güvenli olmasına olan ilgisi sınırlanamamıştı. Mısır'daki anayollar, isyan ve hanedan değişikliklerinin olduğu zamanlar hariç, seyahat eden tüccarlara güvenlik ve göreceli bir rahatlık sunmuştur. Mısır'da anayollar boyunca dizili hanlar için devletin girişimleri ve büyük masrafları vardı. El-Makrizî, oldukça ilgi çekici bir paragrafında Mısır'da seyahat etmenin son derece güvenli olduğunun altını çizerek Sultan en-Nasır Muhammed İbn Kalavun ve onun halefleri devrinde seyahat edenlerin Kahire'den Asvan'a seyahatleri boyunca erzak stoklamalarına gerek olmadığını çünkü her şehir ve bölgede kendileri ve hayvanları için yiyecek temin edecekleri ve konaklayabilecek-

leri bir yerin olduğunu belirtiyor. Hatta bir kadın dahi hiçbir tehlikeye maruz kalmada kolayca seyahat edebilirdi.

Kahire'de ticaret yapmaları yasaklanmış olduğundan Franklar kendilerini Akdeniz'deki ticari limanlarla (İskenderiye gibi) sınırlandırmak zorunda kaldılar. Böylece İskenderiye, Kahire'nin Yakın-Doğu ticaretinde olduğu gibi Akdeniz ticari mevsiminde Mısır'ın ticaret merkezi durumuna geldi. İç bölgelerdeki fuarlar bir iki hafta sürerken İskenderiye'nin ticaret sezonu iki aydan fazla sürüyordu. Müslümanlar veya diğer yerliler İskenderiye ve Dimyat gibi limanlarda yerleştikleri yerlerde kalacak bir yeri işgal etmekte serbest idiler, tıpkı iç bölgelerde de yaptıkları gibi. Yabancılar ise bir sözleşme karşılığında ülkeleri için tayin edilmiş olan fundukların içinde bir yer tutmak zorundaydılar. Tudelâlı Benjamin, İskenderiye'de kalışından bahsederek; Yemenlilerin, Iraklıların, Suriyelilerin, Bizanslıların, Türklerin ve Batılı Hıristiyan toplulukların her birinin yaşadıkları meskenlerin bulunduğu, işlerini sürdürdükleri ve mallarını stokladıkları ve kendi tasarruflarında olan bir funduklarının olduğunu söylüyor. Bu funduklar, Mısır toprağında Devlet topraklarının dışında yabancılara ait bir yerleşim yeri değildi, fakat daha sonra bunların bakım ve devamlarından sorumlu olarak bu binalara hükümet tarafından tasarruf hakları verilerek yabancı tüccarlar yerleştirildi. Buna ilave olarak devlet, onları kendi takdir yetkisiyle de kapatmak hakkını korumuştur. 1416 yılındaki bir sözleşmeden Venedikli ve Frank tüccarların kendi funduklarının dışında da dükkân kiralamalarına da izin verildiği görülmektedir. Bu belgede yerel bir memur, Venedik konsülünden Venedik Funduğunun yanında yer alan dükkânların yıllık kirası olarak 600 florin kabul etmiş olduğunu doğruluyor. Mısır hükümeti aynı zamanda tüccar şehir devletlerine, örnek olarak Venedik, Cenova, Pisa, Barselona ve Marsilya'ya kendi yargı haklarıyla konsüler görevlerini sürdürme haklarına da izin veriyordu. Bunlara ticaret yapma özgürlüğü garanti edilmişti ve sultanların batılı tüccar şehir devletleriyle yaptığı bu anlaşmada haciz hakları yoktu. Yine de sultanlar, devlet tekelinde olan ve Frank tüccarlarca ithal edilen mallar için ödeme yapmaya gayret ettiler (mesela şap gibi maddeler için). Mallara el koymak kanunlar tarafından yasaklanmıştı. Bireysel sorumluluk ilkesi, birinin işlediği suça bir başkasının cevap vermek zorunda olmaması gerektiğini garanti etmişti. Batan veya zarar gören bir gemi için sahibine verilen mal kurtarma hakkı, gerçekte geminin kendisine, sultan tarafından dost milletlere garanti edilmişti. Geri dönüşüm hakkı olarak adlandırılabilir bu kanun vasıtasıyla Mısır topraklarında ölen bir tüccarın mal varlığı onun soyundan birinin üzerine devredilir ve böylece malları sağlama bağlanırdı. Frank tüccarların kendilerine karşı sultanın bir adamı (bir tüccar veya başka meslekten biri)

tarafından bir iddiada bulunsa bile Mısır limanlarından ayrılmaları engellenmezdi. Yine de bir Frank sultanın veya sultanın bir memurunun emriyle tutuklanabilirdi. Yönetimin iyi olduğu zamanlarda bir kadı, bir Franka karşı yapılan kuşku dolu bir eylem için makamına çağrıldığı görülmemiştir.

Mısır pazarının detaylı olarak anlatıldığı ve içinde fundukların, Kayseriye, Vakâların tümünü ve ticari yerleşimleri burada sıralamak için sayfalar yeterli gelmeyecektir. Burada sadece Mısır'ın bu konuda sahip olduğu üstün özellikleri sıralamakla yetineceğiz. Kasabalar ile şehirlerarasındaki alışverişin ana vasıtası olan gündelik pazarların yanı sıra, bir de haftalık pazarlar vardı. Yıllık olarak kurulan pazarlar ve panayırlar, daha uzak mesafeler için alışveriş yapmayı sağladığı gibi ülkenin tüm bölgeleri üzerinde de zirai üretimin artmasını ve ticaretin güçlenmesini sağladı. Bu büyük yıllık pazarlar sık sık gidilen dini şenliklerin yapıldığı zamana denk getirilirdi ve genellikle büyük deniz ve karayollarının kavşak noktalarında kurulurlardı. İslam'ın iki büyük bayramının yanı sıra, İslam açısından önemli sayılan kişilerin doğum tarihleri de Mısır'da düzenli ticaret için birer neden oluyorlardı. Hac mevsiminde ise en önemli panayır Mısır'da değil Kutsal topraklarda kurulurdu; çünkü İslam dini, kutsal vazifeleri yerine getirdikten sonra ticarete izin veriyor hatta teşvik ediyordu. İbn Cübeyir, “ hacıların oluşturduğu bu kalabalıkta dünya üzerinde var olan bir malın bu sırada Mekke'de olmamasına imkân yoktur” diye yazıyor. Bu gelişmeye bağlı olarak, İslam dünyasında Mekke pazarlarının ve alışverişinin en önemli merkeziydi.

Ortaçağ ticareti için Mısırın, büyük bir önem taşımasından dolayı Fundukların yerleşim yeri olduğu gibi stok malların toptan değişim yeri olması nedeniyle de ticari kurum ve pazarların ilgi odağı oldu. Bu yapılar şehirlerin genel görünümüne hakim durumdaydılar. Örnek olarak Kahire, Mısır ve Suriye arasındaki alışveriş için kurulmuş olan ve Haçlı seferlerinin sonuna kadar devam eden dört funduğa sahipti. Bunlardan biri sadece Suriye'den yağ ithal etmek için kurulmuştu. Kaynaklara göre; on dördüncü yüzyılda yaşayan bir yağ taciri, yağ ithal etmek için 20.000 gümüş dirhem harcamıştı. Suriye'den ithal ettiği diğer mallar için ise 90.000'nin üzerinde bir miktar harcamıştı. Kahire'de Daru'l-Tuffah, Mısır ve Suriye'nin toptancı meyve tüccarları, elma, armut, ayva ve benzeri meyvelerden oluşan malları meyve pazarlarında sattıktan sonra kalan malları Kuşun Funduğuna depoladılar. El-Anber Funduğu sadece amber üzerinde yoğunlaşmıştı. Burada sadece Baltık'tan gelen değil aynı zaman da Mısır pazarlarında hazır bulunanları da depolanıyordu. Amber –şimdi olduğu gibi- o vakitlerde

erkeklerin kullandığı çok popüler bir süs ürünüydü. Mısır ürünlerine ilave olarak, Çin, Hindistan, Afrika, batı ve doğu Akdeniz orijinli mallar da Kahire funduğunda satılırdı. Kahire'nin kürk pazarı, on dördüncü yüzyılın sonuna doğru kadın modasında bu ürünlerin çok fazla talep edilmesinden dolayı hızla büyüdü. Valiler ve eyalet yöneticileri, bu ticarettten kazanç elde ediyorlardı. Böylece biz de Kahire pazarında satılmak üzere gri sincap kürkünden yapılmış 300.000 giysiyi satın alan bir vali ve tüccarın varlığından haberdar oluyoruz.

Reynald de Chatillon'un Kızıldeniz üzerine yaptığı seferin başarısız olmasından nerdeyse bir yıl sonra, Selahaddin'in kuzeni ve Mısır'daki vekili olan Taki el- Ömer, Fustat'ta Nil üzerinden Kârimi tacirleri karaya çıkış olanağı sağlayacak ünlü bir funduk inşa etti (Funduk el-Kârim). Kısa süre sonra Hint Okyanusu'ndan Akdeniz'e kadar ana ticaret yolları üzerinde özellikle İskenderiye, Kuş, Aden, Ta'izz, Zabid, Galofika, Bir'ul-Rubahiyye, Mekke ve Medine, Cidde'de Kârimi Fundukları birden bire ortaya çıktı. Suku'l- Attârin veya al-Buhar öyle sanıyorum ki İskenderiye'deki Kârimi ticaretinin merkezi oldu.

Venedik gibi Mısır da, kendi ürünlerini ihraç etmektense dışarıdan gelen hazır durumdaki malları ve hammaddelerin transit ticaretinde aracı bir durumda bulunuyordu. Biber, İskenderiye'deki Venediklilere bunu satan Kârimilerin ticaretinde en önemli paya sahipti. Ümitburunu'nun keşfinden önce, son olarak 1.150.000 pound miktarında biber ithal edildi. Aynı dönemde, köle ticareti de büyük bir öneme sahipti. Slavların din değiştirmesinden sonra, Mısır'a ithal edilen köleler artık Asya ve Afrika'nın birçok bölgesinden getirilmeye başladı. Bu kölelerin bir kısmı da kuzey Avrupa ve Baltık'tan getiriliyordu. Geç-Ortaçağ'da Mısır devleti, bu ticaretin genişletilmesine çok önem veriyordu. Ana ihraç bölgesi olarak Karadeniz bölgesi geriye kaldı. Bu durum, Mısır'ı Bizans ve Haliç'le bağlantılı olarak daha yakınına çeken tarihi eski dönemlere dayanan bir çekim gücüydü. El-Zahir Baybars ile Michael Palaiologos arasında Mısır'a her yıl iki gemi köle yüklü olarak Karadeniz'in Bosporus limanı üzerinden gidilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Doğal olarak bu kadar köle Mısır limanları ve ordusunun ihtiyaçlarını karşılamadı. On beşinci yüzyılın ortalarına doğru, yıllık olarak Karadeniz limanlarından İskenderiye'ye yol alan gemilerin miktarı (Tuna ve Kefe üzerinden) ortalama olarak 2000 olarak tahmin edildi. Kölelere ilave olarak demir, bakır, altın, gümüş, silah, hububat ve tekstil ürünleri batılı tüccarlar tarafından Mısır'a getirilirdi. Doğu'dan gelen gemiler, Hindistan üzerinden, baharatlar, çeşitli ilaçlar, değerli taşlar, inciler, fildişi, porselenler, boya maddeleri, ağaç kabukları,

müslin ve pamuklu tekstil ürünleri getirirlerdi. Bu gemiler dönüşte geldikleri yerlere; altın, gümüş, bakır, civa, mercan, gül suyu, keten, ipek, keçe, tafta ve benzeri mallarla dönerlerdi. İç ve dış pazarlara sunulan başlıca Mısır kaynaklı ürünler ise; tekstil ürünleri, şeker, kâğıt, deri, hububat, keten ve diğer zirai ürünler, çeşitli yiyecek maddeleri, tuzlanmış balık da dâhil olmak üzere farklı türlerden balık, kümes hayvanları, tuz, yağ, hurma, halı ve metal eşyalardan oluşuyordu.

Kahire'deki hapishanede tutuklu olan Franklar, yerel pazarlarda sattıkları şarap üretiyorlardı. Asıl binası 1343'te yıkıldığında hükümet onlara yeni hapishanelerinde de şarap yapmalarına izin verdi. Hükümetin bu göstermiş olduğu toleransı için geçerli bir sebebi vardı ki; bu yıllık olarak 40.000 dinar gibi hiç de azımsanamayacak bir rakamın vergi olarak ödemeleri idi. Özellikle ihracat açısından domuz yetiştiriciliği de hatırı sayılır bir şekilde öneme sahipti.

Yönetim sadece dini şartlara göre değil, aynı zamanda devletin çıkarlarına, pazarların potansiyellerine ve ticari politikasına uygun olarak vergilerin miktarını belirlerdi. Bu sadece Frank veya Bizanslı tüccarlara uygulanmıyordu aynı zamanda yerli, Akdeniz, Kızıldeniz ve çöl üzerinden gelen doğulu tüccarlara da uygulanıyordu. Oldukça titiz bir şekilde defter tutulması sayesinde gümrük yetkilileri ve merkezi yönetim ithalat ve ihracatın yanı sıra bunların kaynaklarının ve sahiplerinin durumunu görme şansını yakaladılar. Hatta gemi sahipleri ve tüccarlar ihracat gümrük resimlerini ödeyemediklerinde bu miktarlar borç olarak gümrük kayıt defterlerine not edilirdi. Bu kayıtların bir kopya suretini alırlardı ve gelecek yıl bu borçlarını ödemek zorunda kalırlardı.

El-Makdisî'den Mısır'da haçlılardan önce de gümrük resimlerinin yüksek olduğunu öğreniyoruz. Haçlılar zamanında mallar oldukça yüksek bir seviyede vergilendirilmişti. Öyle ki dört geminin taşıdığı mallar üzerinden yapılan vergilendirmenin değeri bir geminin taşımış olduğu yükün toplam değerine eşitti. Dini şartlara göre Frank tüccarların ödemesi gereken gümrük resmi %20 idi. Ancak yine de pratikte bazı ürünler için Akdeniz'deki dost Avrupalı tüccar milletler için bu rakam %10'na indirilirdi. Bu bakımdan Frank tüccarlar, yerli İslam tüccarlardan daha iyi bir konumda bulunuyorlardı.

Dâhili ticaretten dolayı, Mısır'ın Akdeniz kıyılarında, Delta'da ve Nil vadisindeki çeşitli büyüklükteki şehirler, önemli derecede gelişme gösterdiler. Aynı zamanda yetiştirmiş oldukları ürünler ve ileri bir derecede olan el sanatı ürünleri sayesinde dış ticaretten de paylarını aldılar. Bu nokta,

devletin ticaret politikasının temellerinden biri olarak Fiskal sistemle karşılaşılır. Bir şehre girişte her tüccar, sermayesindeki her 200 dirhem için beş dirhem zekât vermek zorundaydı. Bu ödemeyi yaptıktan sonra bu şehirde ticaret yapmakta özgürdü. Eğer ticari sebeplerden dolayı dört defa şehirden ayrılırsa bu şehre tekrar girişinde aynı miktarı ödemek zorundaydı. Bunun yanı sıra fiskal sistemin yılda sadece 10 ay sürdüğünü de hatırlatmalıyız. Kârimilerin de oldukça özel ticari rolleri olmasına rağmen onlar da bazı şartlara bağımlıydılar. İşlerini sürdürdükleri her şehirde yıllık olarak zekât ödemek zorundaydılar. Son analizimizde geniş çapta üzerinde durduğumuz fiskal rejimin yanı sıra pazarlar ve tüm şehir ticareti üzerinde bir dizi vergiden oluşan ve (bir ay temel alınarak hesaplanan) el-malü'l-Hilâlî adıyla bilinen bir vergi de mevcuttu. Roma döneminde olduğu gibi vergiler iltizam edildi. Finansal yetkililer sık sık hükümet borçlarını ödeyebilmek için bazı gelir kaynaklarını ve vergileri bu borçların ödenmesine tahsis ettiler. Nadiren olmasa da Hilâlî vergiler bu yolla tahsil edildiler. Bu tahsisler, suftajas olarak biliniyorlardı ve kaynaklarımızın bize bu konuda çok az bilgi vermelerine rağmen İslami Orta-Doğuda sık sık kullanıldılar. Çiftçilerin istekleri, bazı sermaye sahiplerinin kar hâdlerini en yüksek seviyeye çıkarmak istemeleri ve yöneticilerin içinde buldukları daimi finansal dar boğazlar, sömürüyü teşvik ettiği gibi ülke ekonomisine de aşırı bir yük getiriyordu. Bu konuya ilişkin olarak elimizde bol bol deliller vardır. İlk olarak Fatımiler olmak üzere sonraki yöneticiler de fiskal sistemde reform yapmak istedilerse de alınan sonuçlar kısa süreli oldu. Bunun nedeni, fiskal sistemde ele alınan reformların kararlılık arz etmemesiydi. Bağımsız şehir yetkilileri ve yasal loncalar olmaksızın şehrin ileri gelenlerinin ve tüccarların fiskal borçlarını net bir şekilde belirlemek imkânsızdı.

Politik ve ticari-politik sebeplerden dolayı Mısır hükümeti, özel durumlarda tüccarlara (buna yabancı tüccarları da dâhil ederek) vergilerden muafiyet imtiyazı verirdi. Bu sayede bunlar fiskal yetkililer tarafından sömürülemezlerdi. Bir örnek olarak, tüccar olan Abdülmecit el-Sellami, Mısır ve İran'daki Moğollar arasında barış sağlamak amacıyla göstermiş olduğu gayretlerden dolayı bir ödüle layık bulundu (1323). Görevini tamamladıktan sonra Mısır'a döndüğünde Sultan onu misafir etti ve ona yıllık olarak vergiden muaf 50.000 dirhemlik bir ticaret yapma izni belgesi verdi. Elde ettiği daha fazla imtiyazlarla sattığı mallar üzerinden vergi vermek zorunda kalmadı. Devletin geliri açısından tüccarların ithal etmiş oldukları bazı mallara da gümrük resmi muafiyeti verildi. Bu haklardan yararlananlar arasında İslam dünyasının korunması ve ordunun bakımı için önemli bir bağış yapan köle tüccarları da vardı. El-Kalkaşandî, bir köle tacirinin sultana sattığı kölelerin değerinde bu ülkede yasaklanmış olmadığı

sürece mal alıp satabileceğini, değiştirip ithalat veya ihracat yapabileceğini ifade ediyor. El- Kalkaşandî sayesinde saygın bir tüccar olan Muhammed ibn Muzâlik'e verilen böyle bir imtiyazdan haberdar oluyoruz. Bu adı geçen tüccar Suriye ve Mısır arasındaki tüm fiskal vergilerden muaf tutuldu. Bu kaynakta ilgi çekici bir listede vergi istasyonlarının adı veriliyor: Şam, Halep, Trablusşam, Hama, Safed, Gazze, Hıms, Ba'lbek ve Hayfa. Bu tüccar 200.000 dirheme kadar ticari faaliyetlerinde vergiden muaf tutulmuştu. Sultan geçici vergi muafiyetini sadece tüccarlara vermemişti aynı zamanda ekonomik veya politik krizler neticesinde vergi borçlarını ödeyemeyen tüm şehir ve köylere de muafiyet vermişti.

İslam yönetimi altında Mısır, merkezi bir yer olarak yönetilen, içinde tüccarların, üyelerini korumak ve onlara yardım etmek için organize olunmuş loncaların bulunduğu ancak ne üretimde ne de satışta bir tekel oluşturmayan bir ülkeydi. Kahire ise; sosyal temeli İslam olan ve düşünüldüğünde İslam inancının kalesi durumunda bulunan, yöneticilerin saltanat merkezi ve idare edilen bölgenin merkezi konumunda olan bir şehirdi. Sadece erken dönem İslami yöneticileri değil aynı zamanda Fatımi halifeleri, Eyyubî ve Memluklu sultanları da ticari faaliyetlerdeki haklarını elde tutabilmek, devlet tekellerini yaratabilmek ve para sıkıntılarını gidermek için bu şehrin üzerinde durdular. Ortaçağ Mısır'ında ticaret ve devletin politik faaliyeti müştereken özel değildi. Yöneticiler, ticari faaliyetlerde bulunarak mal alıp sattılar ve depolarını yerli ve yabancı mallarla doldurdular. İlk aklıma gelen örnek olarak Fatımi halifeleri, aynı zamanda kendi dönemlerinin en büyük tüccar, üretici ve tüketicileri konumundaydılar. Yüksek rütbeli memurlar da tıpkı yöneticileri gibi tespit olunan fiyatlarda iş hayatında ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı. Vergi yükümlülüğünden kurtulmak nadir bir durum değildi. Mısır'ın Ortaçağ tarihi, tarh (indirime zorlama) örneklerinin tekrarlandığını ve süregelen zaman boyunca bu örneklerin sayılarının arttığını gösteriyor. On beşinci yüzyıla gelindiğinde bu örnekler kötü sonlandılar.

Gelişen ticaret para döngüsünde bir artış meydana getirdi. Bu durum, en önemli sonuçlarından biri olarak fiyatlarda artış meydana getirmekle beraber birçok yeni problemler de ortaya çıkardı. On dördüncü yüzyılın sonlarına doğru Mısır ve Suriye, Irak ve İran kadar Moğol saldırılarından ızdırap çekmedikleri için para sistemlerindeki bozulmadan güçlkle haberdar oldular. Bu vakit kâr hadlerinin artırılmasından dolayı fiyatlar yükselmeye başladı. Mısır, dengeli ticari yapısı nedeniyle on beşinci yüzyılda bu yükselen enflasyon tehlikesinden uzak kalabildi. Bu yüzyıl boyunca yaşanan ekonomideki kötü durum fiyatlardaki artışlardan da rahatlıkla anlaşılabilir.

Bu yüzyılın ortalarına doğru üretilen maddelerin fiyatları %500 artarken ekmeğin fiyatında ise %66'lık bir artış yaşandı. Bu durum nedeniyle eskiden Doğu Akdeniz'de sabit fiyatlar sebebiyle yüksek karlar elde eden Mısır ve Venedikliler, bu kazançlarını kaybettiler. Aynı zamanda Mısır'ın bağımsız ekonomi politikası, bu kritik dönemde fiyatlardaki artışlarla baş edemedi. On beşinci yüzyıl boyunca, Osmanlılar güçlerini Yakın-Doğu ve Balkanlar'da birleştirme gayreti içindeydiler. Osmanlılar bunu sağlarken Venedik ve Cenova'nın durumlarını iyileştirmelerine katkıda buldukları gibi aynı zamanda Mısır'ın durumunun da düzelmesine katkıda buldular. Bunun dışında bu dönemde "kötü Franklar", Portekiz'den baharatların yetiştiği topraklara giden yeni bir yolu keşfetmek için oldukça istekliydiler. Mısır artık "Mali ve Bilâd el Takrur"dan Sudan altınlarının ana alıcısı durumunda değildi. Bunun başlıca nedeni; Frank tüccarlarının bu pazarlara girmiş olmalarıydı. Mısır'ın para pazarı Venedik, Cenova ve Katalanlılara bağımlı olmuştu ve bu bağımlı olduğu milletlere de altın, gümüş ve bakırın başlıca temin edicisi Franklar olmuştu. Ancak yine de bu külçe halindeki altınların büyük bir kısmı güneyde bulunan pazarlara ihraç ediliyordu ki bu yerlerin başında Batıdaki Hıristiyan ve Doğu'daki İslam dünyasının ihtiyaçlarının önemli bir kısmının karşılandığı Hindistan geliyordu. Memluklu Devleti, on beşinci yüzyılda Bizans'ın asla başaramadığı Roma'nın üçüncü yüzyılda ulaşmış olduğu ekonomik sınırlara eş değer büyüklükteki bir ekonomik boyuta vardı. Ancak artık Mısır'ın altın çağı sona ermişti. 1429 yılında Sultan Baybars, yüksek askeri giderleri karşılamak amacıyla her zaman için ekonomik anlamda güvenilir bir kaynak olması sebebiyle biber ticaretini tekeline aldı. Zaman zaman tüccarlar, sultanları içinde buldukları darboğazdan kurtulmaları için verdikleri finansal desteklerin ardından bazen paralarını yavaş yavaş geri almak durumunda bırakıldılar. Jean Threud (1512), bu tarihlerde Kahire'de sermayesi iki milyon altın sikkeden daha fazla olan iki yüz civarında tüccarın var olduğunu ve bunların sultan ve onun memurlarından korktukları için bu durumlarını gizlediklerini ifade ediyor. Diğer açıdan yaşanan gelişmeler, Avrupalı ve Yakın-Doğulu tüccarlar için kötü bir durum arz ediyordu. Bu durum, on beşinci yüzyılda tüm dünyayı etkileyen ve Mısır nüfusunun üçte birini yok eden veba salgınıyla ortaya çıktı; akabinde üretim ve ziraatın hızlı bir şekilde çöküşüyle devam etti ve devletin ticareti tekeline almasıyla son buldu. On altıncı yüzyılın başlangıcının sonlarına doğru Dünya Tarihindeki büyük değişim, Mısır'ın kaderine büyük bir etki yaptı. Bu dönemde Mısır, aynı anda iki düşmanla yüzleşmek zorunda kaldı: Hint Okyanusu'nda Portekizliler, Yakın-Doğu'da Osmanlılar. Mısır'ın geleneksel ticari politikası için nihaî bir anda Osmanlılar, ateşli silahlarla donatılmış iki binden fazla Mısırlının yer aldığı

savaşta onların karşısında durdu. Ancak Osmanlıların asıl endişesi, Mısır'dan almış oldukları Kızıldeniz üzerindeki egemenlik hakları nedeniyle Portekizlilere karşı savaştı. İtalyanlar ve özellikle Venedikliler, on altıncı yüzyıldaki dünyanın ekonomik ve politik durumundaki değişiklikler nedeniyle sultanla yakın bir işbirliği içine olmak istiyorlardı. Ancak Memlûklular, kendilerine karşı yapılan fetihlerin üzerinde durmaksızın sermaye oluşturma yoluna gittiler. Kendilerini doğu ve batı arasındaki kısaçtan kurtaran İtalyan ticaret komünleriyle yakın askeri ve politik bir ortaklık üzerinde durdular.

Mısır, 1517'de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti oldu. Burada Osmanlıların, doğu ve Batı arasında Mısır'ın belirlediği tekeli transit ticareti sürdürmeye çalışması dikkate değerdir. Üstelik bu tekelin Portekizlilerce henüz kırılmış olmasına rağmen. Bundan başka, Mısır'ın dâhili ticareti uzunca bir zaman boyunca Batılılara kapatıldı ve Kızıldeniz'deki ticari faaliyetler de Batılılara yasaklanmaya devam edildi.